

Visibilitat i invisibilitat en el doblatge: el misteri de *qui diu què*

Rosa Agost
Professora de la Universitat Jaume I

El doblatge, *per defecte*

No té res de particular veure a la televisió o al cine una pel·lícula doblada. És la manera com, *per defecte*, consumim la producció aliena en aquest país. El fet de formar part de l'audiència selecta de productes audiovisuals subtitulats o en versió original implica, però, una actitud diferent: suposa prendre consciència de l'existència d'un text previ, tenir una voluntat d'acostar-se tant com sigui possible al text original. Segurament, tots els que som en aquesta sala preferirem les versions originals subtitulades enfront de les versions doblades. Però aquesta no és l'elecció majoritària a tot l'Estat espanyol. Una llarga època de censura va fer que tots aquells que podien o volien gaudir de pel·lícules de producció aliena vegessen frustrades les seues expectatives: el doblatge va ser l'arma del poder per controlar tota la producció audiovisual de la manera més subtil possible. Aquesta tècnica permetia amagar, disfressar, la presència d'una «manipulació» conscient, deliberada. Es tractava d'una tria meditada: mentre la subtitulació permetia la comparació entre original i traducció, el doblatge substituïa les paraules de l'original i en possibilitava el control més absolut. Deixant de banda els aspectes ideològics, dècades d'ús d'aquesta tècnica han fet que el doblatge realitzat a l'Estat, fonamentalment a Barcelona i Madrid, siga, des del punt de vista de la recepció final del producte, un dels de millor qualitat del món. Amb l'arribada de la democràcia i especialment amb la posada en marxa de les televisions autonòmiques, hom hauria pogut esperar un canvi en favor de la subtitulació. Però això no és el que ha succeït. Els motius són ben evidents: per una banda, l'audiència s'havia acostumat a una manera de veure la televisió i el cinema; per una altra, hi havia una indústria forta al voltant del doblatge que va exercir una gran pressió. El doblatge, doncs, continua com a opció majoritària a les nostres pantalles.

Canvien els temps, però el doblatge continua

Centrant-nos en el cas del català, veiem com aquesta és també la situació dominant. Si ens centrem fonamentalment en les dades relacionades amb la TVC i la TVV, la lectura de les diferents programacions a les que podem accedir ens confirma el predomini del doblatge enfront de la subtitulació, marginada de les hores de màxima audiència o dels primers canals dels ens autonòmics. Un exemple ben clar el tenim a TVV, on la pel·lícula subtitulada de la setmana (emesa per Punt 2) la passen a la mateixa hora en què pel primer canal, Canal 9, emeten *Tómbola*, que és un programa d'entreteniment amb un índex d'audiència molt elevat.

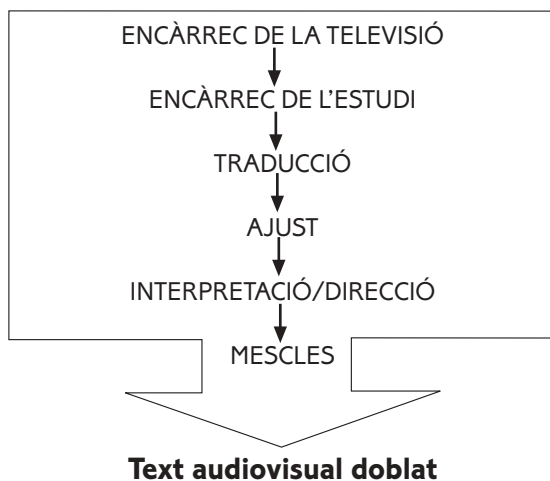
Prenent com a fil conductor d'aquesta intervenció l'ús que el poder ha fet del doblatge, ens podríem preguntar si els poders actuals se n'aprofiten també de la possibilitat de controlar el text. Si és així, amb quina finalitat? Amb quins mitjans?

La casuística és molt gran i ara només en presentaré alguns aspectes bàsics que podrem reprendre en el debat posterior.

La complexitat del procés de la traducció per al doblatge

Pel que fa al català, la situació de TVC i TVV són molt diferents per motius ben distints. En primer lloc, voldria assenyalar només la complexitat de la traducció per al doblatge. Els responsables del que veiem a les pantalles no són, com molta gent pensa, exclusivament els traductors. Ans al contrari, el procés de comunicació en què s'insereix aquesta modalitat de traducció suposa la presència d'un nombre elevat d'agents que hi intervenen i que poden variar en funció de la complexitat lingüística, del moment polític, etc. L'esquema bàsic del procés de doblatge és el següent:

Text audiovisual original

Les aplicacions d'aquest esquema bàsic a les realitats de cada cadena de televisió i de cada comunitat lingüística ens ofereixen resultats molt diferents (Agost, 2001). Hi ha cadenes televisives que: controlen la qualitat dels productes doblats a través d'un procés de selecció dels traductors (exàmens d'homologació), tenen criteris de traducció establerts de forma explícita o implícita, compten amb la figura dels assessors lingüístics que garanteixen la correcció lingüística en llengua d'arribada, etc. Hi ha cadenes on el control és molt més relaxat i d'altres on és pràcticament inexistent. D'altra banda, per exemple, els diferents graus de normalització lingüística de cada comunitat fa que les normes lingüístiques i la tolerància dels espectadors puguen arribar a ser molt diferents en zones distintes.

Factors que intervenen en la traducció per al doblatge

En qualsevol cas, hem de tenir clar que el doblatge no és tan sols aquesta fase que hem assenyalat com a *traducció*, sinó que cal tenir presents factors tan diversos com els que afecten la relació entre tots els agents que intervenen en el procés de comunicació, i els que afecten exclusivament la traducció pròpiament dita del text.

Pel que fa al primer grup de factors, hauríem de reflexionar sobre els aspectes ideològics que influeixen en el procés de traducció, els aspectes professionals i els relacionats amb la recepció de les traduccions, és a dir, les expectatives dels consumidors finals del producte (Sellent, 2001).

Quant als factors relacionats més directament amb el text, caldria plantejar-se quina és la funció que té la traducció d'un text determinat, quin és el model de llengua que hem de fer servir, de quina modalitat de traducció parlem. En aquest darrer cas, es tracta d'un text escrit per ser dit com si no estigués escrit i que se'ns mostra juntament amb imatges i una banda sonora (Agost, 1999; Izard, 2001).

L'anàlisi de tots els factors de forma conjunta pot ajudar filòlegs, traductors, i les persones implicades en tot aquest procés de traducció, a ser conscients de la responsabilitat compartida que tenim entre mans.

La traducció per al doblatge, catalitzadora de models lingüístics

La traducció ha estat, al llarg dels segles, vehicle fonamental per a la creació de models lingüístics. En el cas del català, podem recordar com la tasca realitzada per traductors com Carner, Riba, Sagarra, o fundacions com la Fundació Bernat Metge o la Fundació Bíblica Catalana, va possibilitar la fixació d'un model de llengua literària. A hores d'ara, ningú no pot negar la influència que la traducció per al doblatge ha tingut en la creació d'un model de llengua col·loquial en el si d'una societat en procés de normalització lingüística (Izard, 1999). Aquest model ha servit de guia per a produccions pròpies i s'ha propagat en la societat gràcies a un mitjà de comunica-

ció de masses eficaç i poderós com és la televisió. Aquesta situació, d'entrada tan idíl·lica, comporta, però, nombroses qüestions: quines són les característiques del registre col·loquial? On són els límits entre el que és acceptable i el que no ho és? Qui decideix com ha de ser aquesta llengua col·loquial? Qui controla la qualitat del producte final? Han d'haver-hi límits en la variació dialectal? Totes aquestes són preguntes no exemptes de problemes. Preguntes que demanen una reflexió i un debat que, si es considera oportú, podem realitzar al llarg d'aquesta sessió.

El model lingüístic valencià

Per una qüestió de temps, m'agradaria centrar-me en el model lingüístic en la televisió valenciana. Actualment, no hi ha uns criteris lingüístics explicats, de la mateixa manera que no hi ha tampoc un control de qualitat per part de la institució, com seria el cas de TVC (Garcia-Ripoll, 2001). La responsabilitat de les traduccions recau en els estudis i, de forma principal, en el traductor. En aquest sentit, l'APTAA (Associació de Professionals Traductors Adaptadors i Assessors Lingüístics) ha realitzat una sèrie de propostes per a millorar la qualitat de les traduccions de Canal 9 i Punt 2. El pla de millora preveu, entre altres coses, la creació d'un llibre d'estil i l'homologació dels traductors. Es tracta, però, d'una iniciativa que encara no ha aconseguit formar part dels objectius dels directius de l'ens autonòmic. El fet que no s'hi hagen plantejat uns criteris lingüístics generals, que encara es recorden casos de censura, com la famosa llista de paraules de l'època socialista dirigida per Amadeu Fabregat, i que hi haja hagut un interès polític clar del govern anterior i de l'actual, del PP, per *valencianitzar* el model lingüístic, fins i tot, a costa d'empobrir-lo, ha provocat i provoca una gran inseguretats en el traductor. Intentaré il·lustrar aquesta situació amb l'anàlisi d'un cas que es dona, de vegades, en la traducció de documentals i dibuixos animats. Em referesc a la utilització de versions intermèdies en català.

Exemple de mostra¹

El text audiovisual que analitzarem és el documental anglés *Wildlife on one: Serpent's secrets* i les corresponents traduccions catalanes (modalitats central, que funciona com a versió intermèdia, i valenciana). En el cas de la traducció de documentals com els que ens ocupa, des de la televisió autonòmica valenciana hi ha un interès per difondre una varietat estàndard pròxima al registre oral dels valencianoparlants. Aquest fet provoca que textos audiovisuals que ja han estat doblats a la varietat catalana de Catalunya, o millor dit, a la divulgada per Televisió de Catalunya, siguen rebutjats. El problema no aniria més enllà si en el cas de les versions valen-

1. Per a aquest punt, hem seguit Rosa AGOST i Joan Rafael RAMOS, «Mètodes de traducció: les versions intermèdies», *Quaderns de Filologia*, (2001), (en premsa).

cianes només es tractés de donar preferència a les solucions estàndards més pròximes, entre les quals podem destacar solucions morfològiques com ara: primera persona del present d'indicatiu en -e, subjuntius en -e i -a, imperfet de subjuntiu en -r-; formes possessives sense consonantitzar; o fins i tot els demostratius reduïts *este, eixe*. En el lèxic s'adopten solucions com: *eixir, paréixer, xic, hui, llavar, botella, pardal, prompte*, etc. Però el problema no es dona per aquesta aproximació a la varietat valenciana, sinó més aviat perquè realment no hi ha uns criteris clars a seguir. El traductor sap que la direcció de TVV pretén evitar paraules o expressions que sonen *catalanes*. Però el fet que, tret de la llista de paraules citades anteriorment, no hi haja cap altra orientació sobre el model de les traduccions, afavoreix l'estratègia de gran efectivitat, per cert, que siga el mateix traductor el que s'autocensure per evitar problemes professionals. En aquest sentit, el grau d'autocensura serà variable segons l'experiència o la por del traductor; una por que inconscientment va limitant més i més el traductor. Evidentment, en aquestes condicions la tasca del traductor, i dels professionals en general, repercuteix en el producte final. De fet, el traductor se sent insegur, ja que arriba un moment que no sap si l'equivalent que proposarà li serà acceptat o no. D'altra banda, el fet de fugir d'unes solucions per por de ser censurat, també provoca l'adopció de solucions poc encertades i forçades, i un empobriment lingüístic.

En la mostra que hem triat, podem detectar tres situacions diferents:

a) Les diferències de la versió catalana i valenciana respecte de l'original són merament d'opció de formes pròximes a la varietat geogràfica.

EXEMPLE 1

Versió original (VO): These are the strange snake-meetings of legend. Up to a hundred individuals may assemble in one writhing mass. They're all males. The females are still below ground and won't join the males for another two weeks.

Versió catalana (VC): Aquestes són les estranyes i llegendàries trobades de serps. Més de cent exemplars poden arribar a ajuntar-se en una massa recargolada. Tot són mascles. Les femelles encara són sota terra i no es reuniran amb els mascles fins al cap de dues setmanes més.

Versió valenciana (VV): Estes són les estranyes i llegendàries reunions de serps. Poden arribar a ajuntar-se'n més de cent exemplars en una massa de forma de caragol. Tot són mascles. Les femelles encara estan davall de terra i no es reuniran amb els mascles fins al cap de dos setmanes.

b) El fet d'apartar-se de les formes que apareixen a la versió catalana no únicament respon a una aproximació a la varietat valenciana sinó també a un intent per evitar la censura

EXEMPLE 2

VO: The courting male waits for the female to respond by raising her tail. He then attempts to mate. This time, he's unsuccessful. He may have to try many times before he succeeds.

VC: El mascle festejador espera que la femella li respongui amb un enlairament de la cua. Aleshores, ell intenta l'aparellament. Aquest cop no ha tingut èxit. Pot haver-ho d'intentar varies [sic] vegades abans de sortir-se'n.

VV: El mascle que festeja la femella espera que ella li responga alçant la cua. En eixe moment, ell intenta l'aparellament. Esta volta no ha tingut èxit. De fet, ho pot intentar diverses voltes abans d'aconseguir-ho.

c) L'intent d'evitar la censura fa que, en ocasions, el traductor adopte solucions equivalents forçades o amb significat distint.

EXEMPLE 3

VO: The skin comes off in one piece, splitting first at the head. As a snake travels through the undergrowth, the old skin catches on plants and stones and begins to peel backwards.

VC: La pell surt d'una sola peça, trencant-se [*sic*] primer pel cap. Quan la serp es desplaça pel sotabosc, la pell vella s'enganxa a les plantes i a les pedres, i comença a pelar-se cap enrere.

VV: La pell ix d'una sola peça. Primer es trenca pel cap. Quan la serp es desplaça arran del bosc, la pell vella s'enganxa en les plantes i en les pedres, i comença a pelar-se cap arrere.

En aquest cas, es tracta de la traducció del sintagma *through the undergrowth*, sintagma que troba una bona correspondència en la versió catalana, *pel sotabosc*, però que en la versió valenciana, el traductor es mostra recelós a utilitzar un mot que inclou una forma censurada pel mitjà. Ens referim a la preposició *sota*, que en aquest cas funciona com a prefix. Aquest tipus d'actituds, sotmeses a l'aplicació d'una determinada ideologia, expliquen una traducció amb tan poca fortuna com ara *arran del bosc*.

Epileg

Per finalitzar, només voldria insistir de nou en la complexitat del doblatge i en la necessitat d'aplicar controls de qualitat a tot el procés i no només a la fase de traducció. En l'actualitat, la millora del doblatge a València passa necessàriament per un control objectiu i complet realitzat bé des dels estudis, bé des de l'ens autònic, per unes condicions de treball dignes dels traductors i per una formació adequada d'aquests. Com a professora de traducció crec que aquesta tercera via està encetada amb la introducció en els plans d'estudi de la Llicenciatura en Traducció i Interpretació (UJ) d'un itinerari específic de traducció audiovisual. I això pot ser un bon inici.

Bibliografia

AGOST, Rosa. *Traducción y doblaje: palabras, voces e imágenes*. Barcelona: Ariel, 1999.
— «Traducción, ideología y norma: entre la institución y el destinatario». *Trans* [Málaga], núm. 5 (2001), p. 127-142.

- AGOST, Rosa; MONZÓ, Esther. *Teoria i pràctica de la traducció general. Espanyol-català*. Castelló: Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I, 2001.
- AGOST, Rosa; RAMOS, Joan Rafael. «Mètodes de traducció: les versions intermèdies». *Quaderns de Filologia* [Universitat de València] (2001). [En premsa]
- Col·lectiu de Traductors de RTVV. «Tots contra Fabregat». *El Temps* (17 setembre 1990).
- GARCIA-RIPOLL, Martí. «La intervenció lingüística en versions doblades i subtitulades: el cas català». A: AGOST, Rosa; CHAUME, Frederic [ed.]. *La traducción en los medios audiovisuales*. Castelló: Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I, 2001, p. 123-127.
- IZARD, Natàlia. *Traducció audiovisual i creació de models de llengua en el sistema cultural català. Estudi de cas del doblatge d'Helena, quina canya!* Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999. [Tesi doctoral inèdita]
- «La traducción audiovisual: registros lingüísticos, función y modelos de análisis». A: PAJARES, Eterio [et al.] [ed.]. *Trasvases culturales: literatura, cine, traducción*. Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, núm. 3 (2001), p. 399-405.
- Pla de millora de la qualitat en la traducció de textos de producció aliena de RTVV*. APTAA, 2001. [Document intern]
- SELLENT, Joan. «Qualitat i recepció en la traducció per al doblatge». A: AGOST, Rosa; CHAUME, Frederic [ed.]. *La traducción en los medios audiovisuales*. Castelló: Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I, 2001, p. 119-122.